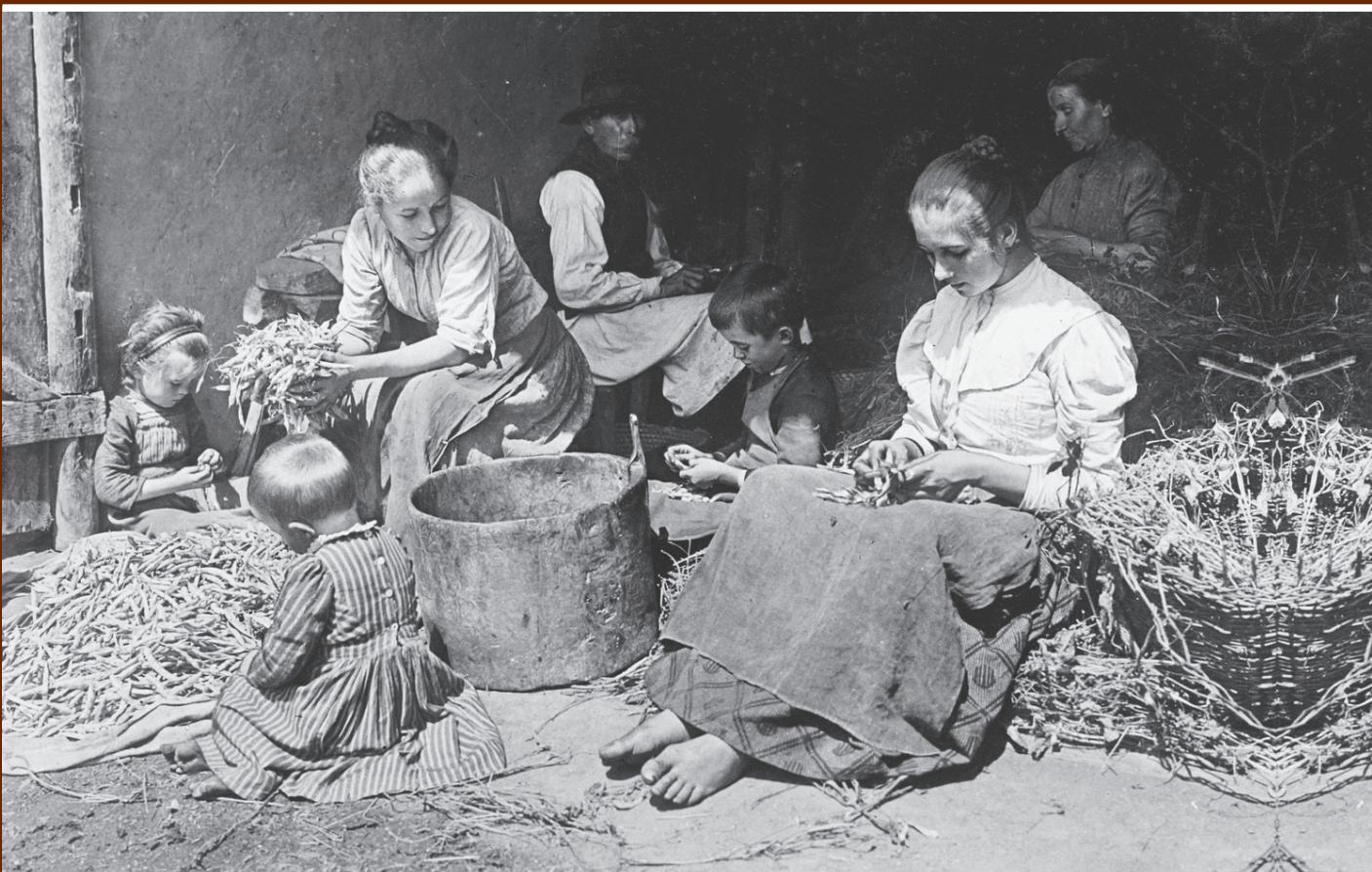

VIDÉKTÖRTÉNET 3

Fénytörésben

Struktúrák, lokálisok,
mintázatok

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

Tartalom

Módszertanok

Lencsés Gyula

A pszichológus falukutató

Tomori Viola fiatalkori pályaképe 7

Tanulmányok

Gárdonyi Máté

A katolikus alsópapság vidékképe a késő jozefinista korszakban 57

Hegedűs István

Jobbágyterhek és adózás Andrassy-birtokokon az úrbérrendezést követően 71

Koloh Gábor

Skerlecz Miklós Descriptiójának vidékképe 85

Szulovszky János

A magyarországi hagyományos paraszti társadalom transitusa 99

Schlett András

A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar exportképessége
a két világháború között 133

Bán Gergely Károly

Belterület és ami mögötte van.

A külterületi kérdéskör empirikus vizsgálata

az 1930-as településhálózat tükrében 151

Rigó-Ditzendy Orsolya

Párhuzamos valóságok.

Egy alföldi falu földjeinek sorsa a rendszerváltozás után 173

Alabán Péter

A fenntartható fejlődés és az élhető településkép Észak-Borsodban.

Kissikátor a rendszerváltozás után 193

Forrásközlés

Komjáthy Miklós

A magyar parasztság történetének vázlata.

(Egy kiadatlan dolgozat az 1940-es évekből) 211

Ö. Kovács József

A „hanyatlás lassításának” kérdései 1988-ban

egy somogyi tanácselnöki jelentés tükrében 239

Recenziók

Horváth Gergely Krisztián	
Párhuzamos narratívák nemzeti látószögben	251
Bartha Ákos	
Egy magyarországi falukutató nemzetközi perspektívában	255
Ö. Kovács József	
Kinek a történetei?	
Politika- és gazdaságtörténeti tanulmányok finn és magyar vidékekről	261
Buzgó Gábor	
A regionális kutatások eredményeinek felhasználása (lehetőségek és korlátok) a mikroszintű vizsgálatokban	267
Csikós Gábor	
„Emlékedet megőrzi más tudat.”	
Belső közelítéssel a vidéktörténethez	275
Szulovszky János	
A népi jogélet kutatása Magyarországon – és ami mögötte van	279
Horváth Gergely Krisztián	
Magyar tenger – egy gyarmatosítás története	287
Ritter György	
Az ellenállás melankóliája	291
Ö. Kovács József	
„Titkos kártalanítás” az államosított téeszekben	299
Horváth Gergely Krisztián	
Bukógát. Egy hivatásrend felszámolása a kommunizmusban	303
Kimmel Máté	
20. századi történések és tapasztalatok egy lokális közösségben	307
Ritter György	
Egy alapkutatás irányába	311
Csikós Gábor	
Kilátni a várkastélyból?	323
Szerzőink	327
Contents	329

Ö. Kovács József

A „hanyatlás lassításának” kérdései 1988-ban egy somogyi tanácselnöki jelentés tükrében

A történetkutatásban megszokottá vált egy-egy történelmi időszak politikai jelzőkkel való címkézése. Az 1945 és 1990 közötti periódust a hivatalos önmeghatározás szerint kezdetben népi demokráciának, proletárdiktatúrának, majd szocializmusnak nevezték. A különböző nézőpontból megfogalmazott és többnyire utótörténeti jellemzésekben előfordul például a szocializmus, a kommunista diktatúra, a létező szocializmus kifejezés. A viták még folytatódnak és sajnálatos módon kevésbé jelennek meg azok a kortársi tapasztalatok, a mindennapi valóságot rendszerspecifikusan tükröző leírások, amelyek árnyalhatják a felülnézeti megfogalmazásokat.

Az állami erőszak egyik formájaként értelmezett „genetikailag kódolt szovjetizálás”, „rendi szocializmus”, „szocialista projekt” több évtizedes előzményeire és hatására ebben az esetben egy somogyi régióban ismerhetünk rá.¹ Azért is fontosak az alábbi vagy ehhez hasonló, 1988-ban már adott esetben kendőzetlenül megfogalmazható vezetői megnyilatkozások, mert sok tekintetben hiteles választ adnak az ideologikus véleményekre. Természetesen mindez csak akkor igaz, ha történetkutatóként hajlandók vagyunk tudomást venni a történeti jelenségek mennyiségi szempontjairól. A jobbágy-paraszti világból átöröklődött vidék- és parasztellenességnek, a vidéki tereket csak kiaknázható erőforrásnak (lásd a szövegben olvasható „kolonialista kiszolgáltatottságban” kifejezést) tekintő állami beavatkozásnak egyik jellemzője, hogy lényegében nem vesz tudomást a helyi-regionális nézőpontokról.² A jelenkortörténeti kutatás egy része folytatja ezt a hagyományt, amikor a kommunista iparosítási politikáról és erőforrás-elosztási rendszerről szóló elemzéseket³ negligálja, a „tervgazdálkodáshoz” kapcsolódó kényszerkollektívizálást és agrárváltozásokat ma is rendszerint „sikeres” szóval illetik.⁴ Tiszteletben tartva, hogy bárkinek lehet átfogó véleménye egy rezsimről, de történetkutatóként még inkább tiszteletben kell tartani a tömeges kortársi tapasztalatot és a történeti forrásaink vétőjogát. Találni kell egy közös alapot, ami szakszerű ábrázolásokat jelenthet. Több évszázados igény ez, de a jelenkortörténetben a különböző kötődések,

1 Danyel 1997, 68–69; Szabó 1991; Ö. Kovács 2012.

2 Horváth 2015; Horváth 2020.

3 Germuska 2004; Honvári 2006; Germuska 2012. A témánk szempontjából fontos regionalitás és társadalomföldrajz történeti kérdéseire lásd Beluszky 1992; Győri–Mike 2017.

4 Varga 2001; Varga 2003; Varga 2018.

konfliktusmezők miatt sajátos hagyománya lett annak, hogy a kutatók alapvetően csak a saját parcellájukon görnyedve foglalkoznak bizonyos kérdésekkel. Különös naiv realista szövegeket, ünnepi tanulmányokat eredményezhet az, ha a politikai diktatúra legfőbb döntéshozói által ránk hagyott, alapvetően politikai szövegek és gondolkodási horizontok alapján próbálunk bemutatni egy korszakot.⁵ Természetesen van az ilyen típusú szómágiának, sajátos módszertanon alapuló publikációk sorának történeti értelmezési lehetősége: meglátásom szerint az 1960–1970-es évek hivatalos álláspontjának újratermelt múzeumi tételeiről van szó. Ha szisztematikusan megnézzük a nagyszámú, 1956 utáni publikációk főszövegeinek és lábjegyzeteinek tartalmát, az információk keletkezési helyét és az azok alapján formált írásokat, ráismerhetünk arra, hogy ezek a 'sikertörténetek' csak akkor lennének igazak, ha nem vennénk tudomást például az itt közölt tanácselnöki leírásról.

A Tabon 1985-től többször megjelenő népművelő-településtervezők egyetemi diáktáborát szerveztek. 1985 novemberében megrendezték az első tabi regionális agrárkonferenciát. Egy évvel később, 1986. szeptember 15-én, Benda Kálmán történész, az egykori Tatai Népfőiskola vezetője nyitotta meg a tabi tanácsstagok népfőiskoláját. A későbbiek során előadott itt Nagy Endre szociológus, Schmidt Péter jogász és Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató. A település válsághelyzetéről az előbb említett programok szervezői 1987-ben a következőképpen írtak: „Tabnak ma tizenegy társközsége van. Volt kórháza, szülőotthona, gimnáziuma, strandja, járási hivatalai, ma ezekből nincs egy sem. Van azonban kicserélődött, s nem teljesen meggyökeresedett lakossága, későn települt ipara, »városi funkciói« városi intézmények nélkül, s vannak öregedő társközségei.”⁶

Az 1988. évi „önértékelő jelentés” aláírója, Farkas István tanácselnök egy tucatnyi Koppány-völgyi település mindennapi ügyeinek ismerője és képviselője volt.⁷ Más történeti önkényuralmi rendszerekhez hasonlóan, a „szocialista projekt” is végül bizonyos mértékig megteremtette 'saját', kritikai gondolkodású rétegét. Ők a rezsim kiépülésével párhuzamosan tanulták meg a támogatás-tűrés-tiltás illemóráinak leckéit. Helyi terekben és időkben élve és gondolkodva, igazolt tudás alapján szólalhattak meg a „fejlesztő programok” tapasztalatairól.

A MSZMP vezetése különböző névvel és „szolgálati használatra” szánt vizsgálatokban folyton foglalkozott a „gazdaságilag” hátrányos helyzetű térségek felmérésével. Az egyre szűkösebb állami forrásokat, egy egyre nyilvánvalóbb csődszituációban pályázati formában osztogatták. Az itt közölt történeti forrásban említett tényezőknek számos olyan összefüggése van, amelyekre itt csak utalhatunk. Egyrészt ebben az esetben is látszik, hogy a 'gazdaság' úgy önmagában nem létezik, az valójában beágyazódik az emberi kapcsolatokba. A marxista és más modernizációs ideológiák materializmusa, az újratermelt krízisek folytonosan igazolják a lokális társadalmi összefüggések fontosságát.

⁵ Ennek tovább élésére lásd Takács 2013.

⁶ Kemény-Köles 1987, 44.

⁷ 1990 és 2002 között polgármesterként tevékenykedett tovább.

A hivatalosan csak gazdaságinak minősített szempontok valójában a szociokulturális miliőket is magukban foglalták. Az Országos Tervhivatal által irányított, a KSH, az MTA, az ágazati minisztériumok és a megyei tanácsok véleménye alapján kijelölt, legkedvezőtlenebbnek nyilvánított körzethatárokat már akkor is vitatták. Az állami pénzügyi támogatástól folyton függő települések vezetői közül sokan fel akartak iratkozni az 1986-ban összeállított 571 tételes listára. Az akkori Magyarország településeinek mintegy 19%-a számított „gazdaságilag” elmaradottnak. Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár, Vas, Zala megyei településekről van szó.⁸

Forráskölésünk során elsősorban a kortársi idő- és gondolkodási horizontokat tartottuk szem előtt. Részletes lokális történeti kutatásra nem vállalkoztunk, de néhány kiegészítő információt fontosnak láttunk közölni a lábjegyzetekben is. A rendszerváltás utáni, napjainkig húzódó folyamatokra is jellemzően Somogy megye egészéről a 2011. évi népszámlálás visszatekintő értékelésének tükrében elmondható, hogy a népességfogyás az 1980-as évektől vált látványossá. Ebben az évtizedben 4,3%-kal, 1990 és 2001 között 2,7%-kal lett kisebb a létszám, majd utána felgyorsuló csökkenés indult meg, ami az országos átlag fölöttinek számított. A megye iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatói is átlag alattiak voltak. Az 1980. évi adatokhoz képest a vízvezetékbe bekapcsolt lakások száma közel kétszeresére, a közüzemi szennyvízcsatorna-hálózatba bekötött ingatlanok száma több mint 3,5-szeresére növekedett. Az összkomfortos lakások száma ugyanezen idő alatt hatszoros lett. Ezzel együtt is az összkomfortosság mutatói alapján Somogy megye Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Békés megyékkel együtt a rangsor végén van.⁹

A dokumentumban említett társközségek népessége 1980 és 2010 között átlagosan 36%-kal csökkent.¹⁰ Például Somogyegresen ezen időszakban felére csökkent a létszám, de Bedegkén és Torvajon is több mint 40%-kal kevesebben éltek 2010-ben.¹¹

Tabot 1984-ben városi jogú nagyközséggé, majd 1989-ben várossá nyilvánították.¹² Közben új általános iskolát és középiskolát építettek, újra elindították a gimnáziumi oktatást.

8 KNEB összefoglaló jelentés a gazdaságilag elmaradt térségek fejlesztési programjáról, 1988. július 25. MNL OL XVII-2-a. 1704. dob.

9 KSH, *Népszámlálás*, 2011. 3. Területi adatok. 11, 19, 23, 47–48.

10 Néhány település adatát nem tudtuk figyelembe venni, de az átlag akkor is életszerű.

11 KSH, *Népszámlálás*, 2011. 3. Területi adatok. 142–146.

12 Több újságcikk foglalkozott a település nehézségeivel: Rab László: Lesz-e Tabon városháza? *Népszabadság*, 1988. augusztus 31. 6; Leskó László: Növekvő munkanélküliség, Tab mégis bizakodik. *Szabad Föld*, 1991. augusztus 20. 11. Az 1990 utáni helyzetre lásd a *Beszélő* Tabtársak című cikkét. 1994. november 24.

Önértékelő jelentés¹³

A gazdaságilag elmaradott térségek fejlesztésének meggyorsítására vonatkozó társadalmi-gazdasági program végrehajtásához.

I. Általános megállapítások: Az 1985. évi tavaszi országgyűlési határozat indította el az elmaradt térségek ügyeit, tennivalóként a területi különbségek csökkentését határozta el. Az eddigi munkák során általánosságban látjuk, hogy az elmaradt térségek felzárkóztatási problémaköre nemcsak gazdasági, hanem társadalmi jellegű is, és ez a társadalmi megfogalmazás végig hiányzott a programból. A program enélkül reálisan arra jó, hogy a térségben a hanyatlást lassítsa. Ezekben a térségekben az embert is újratermelő mechanizmus nincs a helyén. (Lásd: oktatás, nem kvalifikált, alulfoglalkoztatás.)¹⁴ E kérdés úgy is felfogható, hogy komplex módon kell a termelésfejlesztést a termelő és lakossági infrastruktúra fejlesztését térségünkön belül megoldani, erre kívánt választ adni az 1-es számú mellékletben bemutatott felzárkóztatási program is. Úgy látjuk, hogyha egyenlőtlenül fejlődik tovább e három terület, akkor újabb szűk keresztmetszetek alakulnak ki és csak a további fejlődés gátjává válnak.¹⁵

1985-ben egy, tudomásunk szerint az MTA területi szervei, így a Dél-dunántúli is elkezdett egy vizsgálati programot, annak felderítésére, hogy miért vannak hátrányos helyzetben az országhatár, illetve megyehatár menti területek. Én akkor egy összefüggés-telen kifejtettem a ránk vonatkozó sajátosságokat, mely szerint a hátrányos természeti

13 MNL OL XVII-2-a. 1704. dob. KNEB összefoglaló jelentés a gazdaságilag elmaradott térségek fejlesztési programjáról. V. 21-26/88. A forrásközlés során nem követjük az eredeti formai és betűhív jelleget.

14 A nevében is sajátos Tab Városi Jogú Nagyközségi Közös Tanács VB Pénz-, Munkaügyi és Tervosztályának vezetője a következőképpen foglalta össze az itt élők helyzetét: „Tab nagyközséghez tartozó 11 községben a lakónépesség 41,5%-a él. A községek közül az 1980. évi adatokhoz viszonyítva Bábonygyereken 4,2%-kal, Kapolyon 7,3%-kal, Zalán 8,1%-kal, Tengődön 3,6%-kal, Bedegkén 6,7%-kal, Somogygyéresen 8,6%-kal, de valamennyi községünkben csökkent a lakónépesség. Egyedül Tab lélekszáma nőtt. A demográfiai helyzetünket összességében jellemzi, hogy a 60 évesek és idősebbek aránya a megyei 18,4%-hoz viszonyítva 19% és a munkaképes korú népesség aránya a megyei 56,7%-hoz viszonyítva 59%. Az aktív keresők közül az iparban dolgozik 47,6%, a mezőgazdaságban 24,1%, egyéb ágazatokban (kereskedelem, közlekedés, stb.) 28,3%. A mezőgazdasági nagyüzemeink kedvezőtlen termőhelyi adottságok között dolgoznak. [...] Az összekötő utak hiánya miatt községeink jelentős része zsáktelepülés.” Tab és társközségeinek, mint halmozottan hátrányos helyzetű települések felzárkóztatási programja. Tab, 1987. február 13. MNL OL XVII-2-a. 1704. dob. V. 21-26/88. 865/1987. 1-2.

15 Az egykori nagybirtokvilág helyzetére és az állami erőszakkal végrehajtott strukturális váltásra is jellemzően Somogyban összességében a művelési ágak szerkezeti változása 1935 és 1960 között azt mutatta, hogy a művelt terület 73,1%-ról 69,2%-ra csökkent. Ezen belül csökkent a szántó, a szőlő, a rét, a legelő, valamint a földadó alá nem eső terület aránya. Növekedett a kert és az erdőterület, a nádasoké változatlan területet képezett. Gertig 1962, 47. A marxista-leninista frazeológia szerint formált leírás szerint a „tsz-mozgalom” (értsd ezen a kényszerkollektivizálást) 1948 után „legintenzívebben fejlesztett két megyében, Somogyban és Zalában” 1956 őszén a tagok 94-92%-a elhagyta a térségeket. A somogyi egykori nagybirtokok cselédjei és az itteni kisgazdák elfordultak a kolhoz-típusú nagybirtoktól. Benke 1976, 94. A kényszerkollektivizálás terrorjára lásd például az 1959–1960 telén Lullán történeteket. Ö. Kovács 2012, 344; Ö. Kovács 2015, 359–361.

adottságok nehezebb mezőgazdasági körülmények mellett egy olyan centralizált leosztási rendszer működött, amely a városépítésekre és Somogy esetében a Balaton-partra helyezte a kiemelt rangsort. Ebből a preferenciából adódott, hogy a további területek alulpreferáltakká váltak, ezekben a településekben – Tab kivételével – termelőszövetkezetek összevonására, iskola-körzetesítésre, Balaton partra való elvándorlásra került sor. A térségünkben települt ipari üzemek kolonialista kiszolgáltatottságban vannak a más megyékben levő gyárközpontokkal, a kvalifikáltabb munkaerő ott található. Az infrastruktúra alulfejlettsége általános, községeinkben hiányzik az ivóvíz, a közlekedés általános problémáival együtt.¹⁶ Igen kicsi a nemlétező gazdálkodó szervek miatt a helyi érdekek érvényesítésének lehetősége is. (Pl.: előregedő lakosság, nehezen vonható be ivóvízhálózat kiépítési társulatba.) Az elhagyott családi házak mint a társadalmi össz-tulajdon részei, csak tovább bonyolítják ezt a kérdést.¹⁷

A domborzati viszonyok, a lepusztult domboldalak fokozottabb anyagi és műszaki követelményeket támasztanak a területen működő mezőgazdasági termelőszövetkezetek felé, amelyek alig képesek a bővített újratermelésre, ennél fogva a termőföldek kiszarolása és a máról-holnapra való élés a jellemző.¹⁸

Hullámozó mértékben 10 évben belül valamennyi üzem gazdasági problémákkal küzdött, emiatt elvétve jutott érvényre az az alapvetően igaz megállapítás, hogy aki a földet a falvakban megműveli és ebből hasznot húz, annak erkölcsi kötelessége a falu gondjainak javítása. Mindezeket tetézi az is, hogy a Balaton hátterében egy városhiányos térséggel találkozhatunk, középfokú ellátást a 30 km-re lévő Siófok, illetve a 60

16 „Tab és Kapoly kivételével nincs vezetékes ivóvízellátás. [...] A Tabon kiépült távhívásos telefonhálózat ellenére még mindig rosszak a távközlés lehetőségei, különösen a társközségi, illetve térségi kapcsolatok terén. A tanácshoz tartozó települések közül csak Tabon és Kapolyon van vezetékes vízellátás. A villamos-energia fogyasztáson belül alacsony a háztartási fogyasztás aránya, ami a lakások gyenge felszereltségével függ össze. PB-gázcsatornázással 5 községünk nem rendelkezik.” Tab és társközségeinek, mint halmozottan hátrányos helyzetű települések felzárkóztatási programja. Tab, 1987. február 13. MNL OL XVII-2-a. 1704. dob. V. 21-26/88. 865/1987. 2. 5. „A közlekedés területén a kiépített utak aránya és minősége igen alacsony szintű közigazgatási területünkön, ezért a lehetőségek keretein belül megkülönböztetett figyelmet kívánunk fordítani útjaink állapotára és építésére. Az utak kiépítettsége a térségben 20,9%-ot tesz ki, ezen belül azonban Sérsekszőlős, Torvaj, Bedegkér és Lulla községben az 5%-ot sem éri el. Ezt az alacsony arányt bizonyos fokig pótolja a KM utak kiépítettsége.” Uo. 4.

17 Más válságrégiókkal szemben itt a cigányság helyzete más volt: „Tabon és a társközségeinkben a cigánylakosság száma nem jelentős, munkába állításuk és tartásuk az elmúlt időszakban nem okozott különösebb problémát. A területünkön élő cigánylakosság 95%-a elhatárolta magát a hagyományos életformát folytató cigánynépességtől, életvitelük, életmódjuk és munkájuk alapján asszimilálódtak, rendezett lakáskörülmények között élnek. (A körzetben nincs szociális követelményeknek meg nem felelő telep).” Uo. 7.

18 „A termelőszövetkezetek pénzügyi alapjai nagymértékben leterheltek, a hitelfelvételi lehetőségek korlátozottak.” Uo. 2. A térség négy (Tab, Kánya, Kapoly, Bedegkér) térszékének szerepét fontosnak gondolták. Az adatok azonban itt is inkább arra utalnak, hogy a melléküzemágak hangsúlyosan jelen voltak: „Meghatározó ezen termelőszövetkezetek melléküzemági tevékenysége, ahol egyenként 50–100 fő foglalkoztatását oldják meg. [...] a melléküzemági fejlesztésekkel eddig is sokat tettek a nyereségnövelés érdekében, azonban ezek a tevékenységek – a Tabi Béke Termelőszövetkezet kivételével – döntően a könnyűipari ágazatban, alacsony termelékenységű szinten realizálódtak. Szükséges megteremtteni a bedolgozó hálózatot, és itt is elsősorban a Siófoki Háziiipari Szövetkezet kezdeményezését kell támogatni.” Uo. 3–4.

km-re levő megyeközpont Kaposvár biztosít. Kevés a hatásos kapcsolat más megyében levő Tamási várossal, úgy hiszem, hogy ezt a tudományos vizsgálatot érdemes lenne szélesebb körben megvitatni.

II. A megyei tanács 35/1986. számú határozatában foglaltak szerint elkészült a felzárkóztatás helyi programja is. Ezt megelőzően a városi jogú nagyközségi pártbizottság 1986-ban az éves gazdaságpolitikai irányelvek elfogadásakor kötelezett bennünket egy bizonyos koordinatív tevékenység megkezdésére. Ez a koordinatív tevékenység nemcsak a tanácsi feladatokra terjed ki, hanem összhangot kívánt teremteni a térség termelő üze-
mei részéről benyújtandó pályázatokhoz, valamint a megyei elbíráló bizottságban a térségi érdekek képviseléséhez. Ennek megfelelően évente három alkalommal közösen megvizsgáltuk az eredményes pályázatok megvalósulásának helyzetét, értékeltük az egyébként elég kisszámú érkező központi munkahelyteremtő ajánlatok (BIOINNOKORD¹⁹ által tettek) milyenségét, versenyképességét, ugyanis megbíztunk egy üzemet, ezen lehetőségek gyakorlati megvizsgálására. Sajnos a BIOINNOKORD ajánlatai olyan ipar által nem hatékony és veszteséges termelésre terjedtek ki, amelyeket, ha elfogadjuk, a nehézségeinket tovább növelik. Nem sikerült csatlakoznunk semmilyen kormányprogramban meghirdetett pályázathoz sem, pedig egy korszerű húzóágazat megjelenése segítene az elmaradottság felszámolásában (biotechnika, intermediér gyártás). Azoknak a vállalatoknak, illetve szövetkezeteknek, szervezeteknek a névjegyzékét, a 2-es számú melléklet tartalmazza, akikkel tárgyalásokat folytattunk. A benyújtott pályázatokat itt helyben rangsoroltuk, előzetes vitákat is folytattunk a megyei mezőgazdasági osztállyal, de általánosságban az a megállapításunk, hogy a térség túl szerény volt az ígéretekben, a saját erőben, és hiába nyújtotta be legnagyobb számú pályázatát, azok nem nyerték el az elbíráló megyei szervek támogatását.

Most szükségesnek tartjuk saját munkamódszereink, vállalkozókészségünk, új helyzetben való igazodását, az eredményesebb munka érdekében.

Látunk kell azt is, hogy a fejlesztési eszközök hiánya mellett meglévő kis összegű vállalati amortizációs összegek nem a kevésbé hatékony, elmaradott, alulfejlett térségekben áramlanak elsősorban. Viszont a térségen belül meglévő erők önmagukban kevesek a felzárkóztatáshoz.

Tanácsunk fogadókészsége tehát önmagában nem elegendő a program teljesítéséhez. 1986-ban elfogadtunk egy olyan ötéves tervet, amelyet azóta többször át kellett dolgoznunk, ez az ötéves terv azonban még most is tudja, hogy 11 társközségünkben az alapvető infrastrukturális gondokon enyhítenünk kell.²⁰

19 Biotechnológiai vállalat.

20 A VI. ötéves tervidőszakban juttatott pénzügyi források a hivatalos vélemény szerint „nem voltak elegendők a népesség megtartásához”. Ezen évek beruházásait így értékelték: „A térség termelőszövetkezetei 40 millió Ft támogatásban részesültek. 1986-ban átadásra került az új autóbusz indítófogadó állomás. Jelentős mértékben javult az utaskiszolgálás kulturáltsága. PB-gázcseretelep Kánya, Bábony, Kapoly, Torvaj és Tengőd községekben létesültek. Új 60 férőhelyes bölcsőde épült; általános iskolai tanterem, valamint könyvtár-hálózat bővítésére, óvodai férőhely fejlesztésére került sor. Kapoly községben vízmű létesült, Zala község közikifolyós vízellátásának kivitelezése pedig

Több tárgyaláson azonban kihangsúlyozták, hogy a tanácstól olyan irányú pályázatokat nem fogadnak el, amely az ötéves tervben egyébként is szerepel. (Még akkor sem, ha ez csak kis összegű pénzügyi keretszám volt.)

Ennél fogva az infrastruktúra azon területein kellett a hosszútávú tervvel összhangban elképzeléseket elővenni, amelyek talán kevésbé fontosak voltak számunkra.

A benyújtott pályázatokat öt típusba sorolhatjuk: 1.) Nagy összegű regionális gondokat megoldó ügyek: térségi szippantott szennyvíz kezelésének megoldása; regionális vízműrendszer létesítése, 10 település összekapcsolásával; földgáz-program megvalósítása; termelőszövetkezetek agrokémiai központ létesítése; Tab–Balatonrendréd összekötő út; Andocs–Zics összekötő út.

Értékelés:

E programok Tab várossá válását elősegítik, a kistelepülésekre kevésbé hatnak, nagyszegű központi forrást igényelnek, alacsony helyi hozzájárulás mellett. A pályázatok fontosságát az elbíráló szervek elismerik, de egyben eredménytelenek voltak.

A Tab–Balatonrendréd összekötő út az egész térséget összekötné az M7-es Zamárdi elágazásával, és az országos közúti hálózattal való (elzárkóztatást) elzártságot feloldaná.

2.) Ebbe sorolhatók azon pályázatok, amelyek kisebb összegű támogatást igényelnek (1–5 millió Ft között). De jelentőségük túlnőtt a beruházás konkrét célján: Tabi Termelőszövetkezet gépjavító-bázis létrehozása; Tabi ÁFÉSZ-bélüzem rekonstrukciója; Siófoki Háziipari Szövetkezet bedolgozó-hálózat kiépítése; VOLÁN 13-as számú Vállalat autóbusz beszerzése; Kisbárapáti BIO-BRIKETT üzem; Szorosad Termelőszövetkezet aprómagtermelése; Kánya Termelőszövetkezet sertés-vertikum; Költségvetési Üzem Tab építőipari kapacitás bővítés.

Értékelés:

Ezen pályázatoknak olyan közös vonása van, hogy nem nagy összegű befektetés mellett munkahelyet teremtettek, de legalább ilyen fontos az is, hogy a térségben a helyi jövedelem növelésének és ezáltal az eltartóképeség növelésének fedezetét teremtik meg. Elég emlékeztetni arra, hogy az aprómag termesztés, a bedolgozó-hálózat fejlesztés, vagy a sertéstartás melléktermékeként képződő trágya gilisztákkal való feletetése mind-mind a vállalkozók jövedelmét is növeli. A Tabi gépjavító bázis alkalmas lesz a nagyteljesítményű erő- és munkagépek javítása mellett arra is, hogy külön megállapodás alapján a megyei beiskolázási tabi Mezőgazdasági Gépszerelő Szakközépiskola tanulóinak gyakorlati képzése a kor igényeinek megfelelően folytatódik és ezáltal közvetett hatása lényegesen nagyobb.

Említést érdemel a bélüzem rekonstrukciója, amely környezetvédelmi szempontból fontos, de a szerződésbe kikötöttük, hogy három kistelepülés vegyesboltjának átala-

megkezdődött.” Uo. 2. Tab közvetlen határában fekvő Zalára, többek között Zichy Mihály szülőhelyére, néhány parasztház fotójával együtt lásd Morvay 1973.

kítása az alapellátást kell hogy javítsa. A személyszállítás az aprófalvakban nagyon fontos kérdés, de a VOLÁN ebben a pályázatban egyéb gondjait is meg kívánta oldani (autóbusz-mosás), és így a jó cél csak cél maradt. A Kisbárapáti Termelőszövetkezet biobrikett gyártási elképzelése egy országos programhoz való kapcsolódást jelentene, és egyben nagy tömegben képződő mezőgazdasági hulladék (szalma, faforgács) feldolgozására irányulna, de árkérdés, és jövedelmezőségi kérdések ma még túlságosan kísérletezgetési stádiumba helyezi az egyébként nagy jelentőségű témát. (MÉM is csak óvatosan támogatja.)

3.) Kisösszegű, terven felüli infrastrukturális beruházások azonnali ügyei: Társ-
községek nyilvános-telefonállomásai; Kapoly, Kánya községek crossbar telefon-ellátása;
Konténeres gázcsere-telepek; Nágocs orvosi rendelő átalakítása; Törökkoppány gyer-
mekorvosi rendelő; Elmaradt térségi tanulmányterv.

Értékelés:

Ezekre a kérdésekre jellemző, hogy nem érik el az egy millió Ft-os nagyságrendet, ugyanakkor akut ügyeket oldanak meg. 1984-ben megvalósítottuk társadalmi összefogással a tabi 1000 állomásos automata crossbar központot (nem várva központi segítséget és összefogást). Most az a célunk, hogy 11 társközségünkben a műszaki lehetőségek függvényében eljuttassuk a nagyon fontos távközlési eszközt. Eddig hat községben sikerült és újabb két községben ebben az évben megvalósul a crossbar rendszerű telefon-ellátás.

Tanulmánytervvel az a célunk, hogy az egész Koppányvölgye térségre olyan közgazdasági elképzelések alakuljanak ki, amelyek a ritkán lakott aprófalvas alacsony jövedelmezőségű terület gazdasági átalakítását célozza. Adjon választ, hogy mi legyen a termőfölddel, (melioráció, erdősítés, vízrendezés) termálvíz-hasznosítással és a balatoni háttérlehetőséggel.²¹ Vigyáznunk kell azonban arra is, [ne]hogy egy legyen a sok tanulmányból, gyakorlati megvalósítás nélkül.

4.) Helyi tanácsok által nem támogatott pályázatok: Tabi Termelőszövetkezet gumifelújító üzeme; ÁFÉSZ hálózat rekonstrukció; Bedegkéri gépjavító bázis; Kánya gépjavító bázis;

VOLÁN gépműhely bővítés; Kapoly termelőszövetkezet: Shell kút.

Értékelés:

Ezekre a pályázatokra az a jellemző, hogy a gazdálkodó szervek bizonyos fejlesztési forráshiányok megszüntetésére irányultak, a pénzhez jutás bizonyos lehetőségeként kezelték. A kapolyi termelőszövetkezet szántódi Shell kútja térségen kívül folytatja tevékenységét. A Tabi ÁFÉSZ-bélüzem rekonstrukciójához 1986-ban elnyert pályázat előfeltételeként kikötöttük három (Bábonymegyer, Kér, Sérsekszőlős) település kis-

21 „Jelentős feszültség forrása a vezetékes ivóvízellátás megoldatlansága. A települések zömében nem jók a víznyerési lehetőségek, magas a vas- és nitráttartalom.” Uo. 3. o.

boltjainak korszerűsítését, és rá egy évre „elfeledkezve korábbi kötelezettségéről”, próbált ezen feladatra pályázni.

A gépjavító létesítmények jövedelmezősége nehezen számítható, térségi hatásuk nem jelentős.

5.) Közvetett hatások a termelő fejlesztések megvalósításából: Tab Gépjavítóműhely – általános iskola építés; Bőlfeldolgozó üzem rekonstrukció – általános isk. építés; Háziipari bedolgozó hálózat – általános iskola építés; Bedegkér Műanyag-ponyva hegesztő – vízhálózat építés.

Értékelés:

Igen helyes volt a megyei pályázati kiírásnak az a kitétele, amely öt éven keresztül évi 5%-os infrastruktúra támogatást biztosít a helyi tanácsoknak. A pénzügyi helyzet romlása ellenére ennél fogva válik lehetővé az is, hogy a tabi 8 tantermes általános iskola megépítését biztosítani tudjuk. A település lakossága évi ezer Ft. településfejlesztési hozzájárulással, a helyi vállalatok társadalmi munkával, valamint közcélú munkákkal segítik az összefogást. Olyan körülmények között tudjuk ezt végezni, amikor az általános iskolára felsőbb támogatást nem tudunk kapni. Valamennyi pályázatot záradékoltuk, előfordult, hogy támogatott pályázatokra is kinyilvánítottuk kétségeinket, és talán az is gondot okozott, hogy e tekintetben túlságosan nyíltak voltunk.

III. A gazdaságilag elmaradt térség felzárkóztatási programja hosszútávra szól. Az eddigi pályázatok összhangban vannak azokkal a programokkal, de lényeges elmozdulást, az alacsony érdekérvényesítés lehetősége, a pénzeszközök szétaprózódása, a központi szervek rásegítő akcióinak hiányában még nem tapasztaltunk. A termelő kapacitások közül a tabi Termelőszövetkezet gépjavító bázisát lehetne kiemelni, amely hosszabb távon is jelentős. A kisebb ipari fejlesztések közül a tabi Költségvetési Üzem építőipari kapacitás fejlesztését lehet kiemelni, amely azt is jelenti, hogy a térség egyetlen építőipari szervezete a „felnőtté válás” körülményei közé kerül és segíti a lakóházépítést, ipari létesítmények építését. A fejlesztések közül a háziipari bedolgozó hálózat 40–50 munkaalkalmat, a miklósi varroda pedig 60 munkaalkalmat teremt. A végrehajtott tevékenységek közül a mezőgazdasági ágazat pályázatai segítik a gazdasági szerkezet korszerűsítését, de helyesnek tartanánk, ha az ágazat elsősorban az alaptevékenységben, erdősítésben, meliorációban, élelmiszeripari tevékenység fejlesztésében szolgálná a gazdasági szerkezet korszerűsítését. A benyújtott pályázatok szolgálták a környezetvédelmi szempontokat (szennyvíztelep, kányai sertéstelep, ivóvíz-programok, biobrikett-gyártás), de ezek nem kaptak kedvező elbírálást. Ugyanakkor egy kompromisszum eredményeként támogatott bélüzemi rekonstrukció igen. Már előzőekben is említettem, hogy a gazdasági tevékenységhez hozzárendeltünk bizonyos infrastrukturális lehetőséget, amelyet külön megállapodásban rögzítettünk. Ennél fogva: a tabi „Béke” Termelőszövetkezet oktató bázisán fogadja a mezőgazdasági szakközépiskola tanulóit; a Bedegkéri Termelőszövetkezet a község vízellátását elősegítő kutat alakítja ki; A bélüzem rekonstrukciója a kistelepülések boltfelújítását szolgálja;

Több beruházás az általános iskola építését segíti elő; Ágazati követelményeknek való megfelelést mi tanácsi szervek nehezen tudjuk értékelni, azt látjuk, hogy a pályázati kiírások e követelményeknek mint célt kitűzték. A kihasználatlan ingatlan újrahaznosítása fontos követelmény, azonban helytelenítjük azt a gyakorlatot, hogy a fejlesztés költséghányadában ezzel méltánytalanul magas összeggel szerepelnek, ezáltal is biztosítva azt, hogy mennyire szükséges egy adott pályázat megvalósítása. Véleményem szerint ez az esetek többségében az elavultságot konzerválja. A mi tanácsunk mindössze a háziipari szövetkezetnek adott át épületet a bedolgozói hálózat fogadóképességéhez.

Egyéb észrevételek, javaslatok: Tudományos alapossággal meg kell vizsgálni és javaslatot tenni – kapcsolódva a határmentiség problémaköréhez – az egyes térségek jellemző gondjait, s ezáltal célirányosabb programot kialakítani; Nemcsak gazdasági, hanem nagyobb társadalmi programmá kell hogy váljon; Falukutatásnak vizsgálnia kell hogyan képes a magyar falu e térségben a helyi cselekvésre, melyek a termelésbe vonható helyi értékek; Ágazati főhatóságok munkájában nagyobb figyelmet kapjon a program teljesítése; Az illetékes megyei szervek vizsgálják felül a pályázat rendszerét és a jövő gondjai megelőzéseként elsősorban a munkahelyt teremtő és a hosszútávú programban szereplő fejlesztéseket támogassák; Helyileg a városok és városkörnyéki bizottságok alkalmasak arra, hogy koordinálói legyenek a térségben levő fejlesztési lehetőségeknek. Ez a koordinatív lehetőség nagyobb támogatásban részesüljön a megyei szakigazgatási szervek részéről; Kereskedelmi bankok váljanak gazdáivá a termelés-fejlesztési elképzeléseknek, lízinggel, beruházási hitelekkel, pályázatok előkészítésével támogassák azokat; El kell kerülni, hogy a forint szétaprózódjon, ezért kevesebb, de a térségre nagyobb hatású pályázatok elfogadása indokoltnak látszik.

Összegezve úgy látjuk, hogy az eddig elnyert 17,2 millió Forintos pályázat arányában nem éri el a megyén belüli térségek összességére vonatkozó részarányt, tehát ez feladatainkat is meghatározza. Még többet, még átfogóbban, még eredményesebben kell koordinálnunk ezt a munkát, hogy valójában szolgálja a társadalmi-gazdasági kibontakozást.

Az előző szervek vizsgálatai alkalmat adtak arra, hogy áttekintsük munkánk fogyatékosságait, de kérjük, hogy a szükséges gyorsított intézkedések ne válassanak magukra.

Tab, 1988. június 7.

Farkas István
tanácselnök

Források

MNL OL XVII-2-a. Központi Népi Ellenőrzési Bizottság, 1988.

Publikált forrás

KSH, Népszámlálás, 2011. 3. Területi adatok.

Hivatkozott irodalom

- Beluszky Pál 1992, *Vég kiadásítás. Társadalomföldrajzi tanulmányok, 1959–1992*. MTA Regionális Kutatóközpont, Budapest–Pécs.
- Benke József 1976, A szocialista agrárviszonyok kialakulása és fejlődése Somogyban (1948–1970). *Agrártörténeti Szemle*, (18.) 1. 77–114.
- Danyel, Jürgen 1997, Politische Rituale als Sowjetimporte. In: Jarausch, Konrad – Siegrist, Hannes (Hrsg.): *Amerikanisierung und Sowjetisierung in Deutschland 1945–1970*. Campus, Frankfurt am Main – New York, 67–86.
- Germuska Pál 2004, *Indusztria bővületében. Fejlesztéspolitika és a szocialista városok*. 1956-os Intézet, Budapest.
- Germuska Pál 2012, Szocialista csoda? Magyar iparfejlesztési politika és gazdasági növekedés, 1950–1970. *Századok*, (146.) 1. 47–78.
- Gertig Béla 1962, Somogy megye gazdasági földrajza. *Földrajzi Közlemények*, 1. 45–68.
- Győri Róbert – Mikle György 2017, A fejlettség területi különbségeinek változása Magyarországon, 1910–2011. *Tér és Társadalom*, (31.) 3. 143–165.
- Honvári János 2006, *XX. századi gazdaságtörténet*. Aula Kiadó, Budapest.
- Horváth Gergely Krisztián 2015, Örökségünk és adósságaink. A rurális társadalomtörténet lehetőségei Magyarországon. *Ethnographia*, (126.) 3. 417–433.
- Horváth Gergely Krisztián 2020, A vidékellenes politika elemei Magyarországon az 1960-as években. Kortárs szempontok egy évtized értékeléséhez. In: Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Az árnyékos oldal. Vidéki Magyarország a rövid hatvanas években*. BTK–NEB, Budapest, 13–53.
- Kemény Bertalan – Köles Sándor 1987, Helyi szocializátorok. (Elöljáróságok, tanácsstagok népfőiskolája Tabon). *Kultúra és Közösség*, (14.) 3–4. 44–51.
- Ö. Kovács József 2012, *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Korall, Budapest.
- Ö. Kovács József 2015, *Vidéki Magyarország 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról*. Balassi–Korall Kiadó, Budapest.
- Morvay Péter 1973, Zala, az alvó falu. *Honismeret*, (1.) 1–2. 15–22.
- Szabó Márton 1991, A rendi „szocializmusról”. In: Tóth András (szerk.): *Előadások a polgárosodásról I. Rendiség és polgárosodás*. MTA PTI, Budapest, 27–36.
- Takács Róbert (szerk.) 2013, *Kérdések és válaszok a Kádár-korról*. Napvilág, Budapest.
- Varga Zsuzsanna 2001, *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon 1956–1967*. Napvilág, Budapest.
- Varga Zsuzsa 2003, Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Estók János et al. (szerk.): *Agrárvilág Magyarországon 1848–2002*. Argumentum etc., Budapest, 261–339.
- Varga Zsuzsanna 2018, Új megközelítés a szocialista mezőgazdaság történetéhez. In: Juhász József – Szvák Gyula (szerk.): *Tertium datur. Írások Krausz Tamás 70. születésnapjára*. Russica Pannonica, Budapest, 203–213.

Sorozatunk harmadik kötetének tanulmányai a vidéki társadalmat ért makroszintű, strukturális hatások és ezek lokális megjelenési formái köré szerveződnek. A szerteágazó tematika időben is tág időszakot fog át: a kötet írásai a 18. századtól a közelmúltig terjedően engednek bepillantást egy-egy közösség életébe. A tanulmányok időrendi íve magába foglalja az Andrássy-birtokok jobbágyterheinek alakulását, a római katolikus alsópapság vidékképét, a 19. század második felének piaci átalakulását. A két háború közti időszakra vonatkozóan bemutatja a mezőgazdasági exportpiacok, a külterületi népesség és a központi település viszonyát. A közelmúlt társadalomtörténeti eseményei közül a rendszerváltozás és földprivatizáció is megjelenik egyfajta „alulnézetben”, miként egy észak-borsodi, a hanyatlást az ezredfordulón sikerrel megállító falu példája is. Két, az adott kor hazai viszonyai iránt nyitott, nagy formátumú személyiség munkássága is terítékre kerül: a 18–19. század fordulóján alkotó Skerlecz Miklós és az 1930-as években fiatalon üstökösként felvillanó, de az 1945 utáni fordulattal parkoló pályára került Tomori Viola gondolatrendszeréről is olvasható eszme- és társadalomtörténeti elemzés. A kötet második részében, a Forrásközlés rovatban Komjáthy Miklósnak egy, a magyar parasztság történetéről írott elfeledett dolgozatát és egy somogyi járási székhely tanácselnökének települése kilátástalan helyzetéről írott beszámolóját tesszük közzé az 1980-as évekből. A Vidéktörténet 3. kötetét az elmúlt évek hazai és nemzetközi vidéktörténeti munkáiból merített recenziók zárják.

Ára: 2990 Ft